

ДНР. IV. Про компетенцію Державної Народної Ради. V. Про порядок ведення справ Державної Народної ради. VI. Про прилюдність засідань Державної Народної Ради. VII. Про внутрішній устрій Державної Народної Ради¹. Аналіз змісту закону від 12 листопада 1920 р. «Про Державну Народну Раду Української Народної Республіки» дає підстави стверджувати, що за цим законом організації та діяльності Державної Народної Ради були притаманні найтиповіші риси законодавчого органу парламентського типу. Однак реалізація на практиці положень законів від 12 листопада 1920 р. так і не відбулася, оскільки наприкінці 1920 р. влада Директорії впала. В той же час слід зазначити, що з точки зору історії представницьких законодавчих органів України цікавими видаються два проекти Конституції, підготовлені наприкінці існування УНР доби Директорії². Обидва проекти базувалися на засадах поділу влади і передбачали функціонування парламенту в Україні як парламентській республіці³. Але проекти Конституції України так і залишилися проектами, ставши, проте, «складовою частиною скарбниці національної конституційної думки»⁴.

Надійшла до редколегії 15. 12. 05

В. Лозо, доцент НЮА України

Правова охорона річок в історії екологічного законодавства ЄС

Україна зробила свій європейський вибір. Взаємини України з ЄС засновані головним чином на Угоді про партнерство і співробітництво 1994 р.⁵ Базовий підхід ЄС до нашої країни був викладений у Загальній Стратегії 1999 р.,⁶ одна з основних цілей якої — вирішувати загальні

¹ Див.: Конституційні акти України. 1917–1920. Невідомі конституції України. – С. 117–122.

² Див.: Там само. – С. 126–219.

³ Див.: *Шатовал В. М.* Ідея розподілу влад у конституційній теорії і практиці в Україні (історико-правовий аспект) // Вісник Академії правових наук України. – 1994. – № 2. – С. 36.

⁴ Конституція незалежної України: Навч. посіб. Кол. авт.; За ред. В. Ф. Погорілка, Ю. С. Шемшученка, В. О. Євдокимова. – К., 2000. – С. 29.

⁵ Див.: Угода про партнерство і співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами, 16 червня 1994 р. – К., 1999. – С. 28.

⁶ Див.: www.delukr.ccc.eu.int

проблеми Європейського континенту: стабільність у Європі, захист навколишнього середовища, енергетична і ядерна безпека. Обидві сторони тісно співробітничать у низці пріоритетних напрямків, у тому числі наближення українського законодавства до законодавства ЄС. У рамках Європейської політики сусідства ЄС допомагає Україні вибудувати її власну програму реформ, у тому числі в галузі охорони природи¹.

Головні аспекти правової взаємодії України і ЄС стали активно розроблятися вітчизняними вченими². Особливо плідними у сфері екологічного права видаються ідеї Ю. Шемшученка,³ та В. Андрійцева⁴. Проте використання європейського досвіду правової охорони річок, як і раніше, ускладнено слабким висвітленням цього матеріалу в українській юридичній літературі. Автор цієї статті ставить за мету ввести в науковий обіг і проаналізувати законодавство ЄС у цій галузі.

Перелік найбільших річок Європи, що за останню чверть ХХ ст. зазнавали кількарізних забруднень через людську халатність або фатальні катастрофи, відкриває Дунай, який у лютому 2000 р. «одержав дозу» промислових стоків, що містять ціаніди. Потім ідуть Гвадалквівір (квітень 1998 р.), Рейн (1986 р.), Рона (1972 і 1976 рр.), Луара (1988 р.). Але найзначніша за останній час катастрофа сталася на півдні Іспанії, де в 1998 р. 40 млн. тонн стічних вод, що містять смертоносні елементи, заюшили з гір по річищу річки Гуадімар, убиваючи на своєму шляху все живе. Подібно своїм радянським колегам у дні чорнобильської трагедії, іспанські можновладці намагалися замовчати масштаби екологічного лиха і були стурбовані тільки тим, аби не віджахнути туристів, що приносять країні колосальні прибутки. Розуміючи, що поодинокі їй не впоратися, Іспанія звернулася по допомогу до керівництва ЄС. Але вердикт експертів був сумний: на відновлення річки підуть багато сотень років⁵. Такі трагедії до межі підвищують актуальність розвитку державно-правових заходів боротьби із забрудненням річок і попередження екологічних катастроф.

¹ Див.: Бенита Ферреро-Вальднер // Зеркало недели. – 2005. – 19 февр.

² Проблемы гармонизации законодательства Украины и стран Европы / Под общ. ред. Е. Б. Кубко, В. В. Цветкова. – К.; Юринком Интер, 2003. – 528 с.

³ Див.: Международный круглый стол: Проблемы гармонизации законодательства Украины и стран Европы в сфере предпринимательской деятельности. – К., 2002. – С. 33–40.

⁴ Див.: Проблемы гармонизации законодательства Украины и стран Европы. – С. 424–442.

⁵ Див.: Какою природу Европа оставит потомкам?//Европа (электр. ж-л ЕС). – 2001. – Февраль.

Початок правової охорони річок поклали Перша (1973–1977)¹ і Друга (1978–1982)² екологічні програми ЄС, що передбачали впровадження процедури обміну інформацією між Мережами спостереження і контролю для визначення рівня забруднення річок в ЄС і закріплення принципів регулювання несприятливих впливів. Було поставлене завдання встановити наукові критерії для визначення ступеня шкоди основних форм водного забруднення³. При класифікації об'єктів довкілля слід було враховувати як характер їх використання, так і їх екологічну роль. Для зменшення споживання, збільшення рециркуляції, та водних ресурсів, охорони від забруднення, крім технічних заходів, наказувалося суворо планувати забезпечення постачань цього унікального активу, що неможливо замінити ніякою іншою природною або штучною речовиною.

Зростаюче забруднення вод Рейну та його приток все більш посилювало занепокоєння людей, що використовують річку і живуть біля неї. Це занепокоєння спонукало Європарламент у 1970 р. видати повідомлення про стан Рейну і заходи щодо його поліпшення, а в Рішенні 1971 р. Комісії з Рейну наказувалося «вжити всіх необхідних заходів, аби розвинути і координувати роботу прибережних держав для захисту Рейну»⁴. На основі проекту Комісії в 1972 р. Рада ЄС запропонувала учасникам Бернської конвенції розробити надзвичайну і довгострокову програму очищення вод Рейну з відповідною структурою і робочими методами та заснувати Європейську агенцію рейнського басейну, завданням якої буде здійснення цієї програми і звернення уваги держав-членів до переваг, що можуть бути отримані від надання цій агенції статусу Об'єднаного проекту.

Для поліпшення оцінки можливостей подолання екологічної деградації Рейну, Комісія попередньо вивчила заходи щодо запобігання забрудненню, що показало: забруднення збільшувалося і прикладені зусилля виявилися неадекватними. З 1959 р. внаслідок скидання органічних речовин місткість кисню у воді зменшувалася, слабшали живе середовище річки і природна спроможність очищення води. Збільшення місткості нітратів і фосфатів сприяло шкідливому зростанню водної рослинності. Скидання хлоридів створювало проблеми при використанні води для питних потреб і сільськогосподарських цілей. Нагромадження свинцю, міді, нікелю і цинку в живих організмах і відкладення погрожувало довгостроковими наслідками.

¹ Див.: ОJ C 112, 20. 12. 1973. – Р. 3.

² Див.: ОJ C 139, 13. 06. 1977. – Р. 3.

³ Див.: ОJ L 153, 09. 06. 1973. – Р. 11.

⁴ ОJ L 189, 11. 07. 1973. – Р. 43.

Необхідність термінових і масштабних дій по контролю й обмеженню скидання найбільш шкідливих забруднювачів спонукало учасників Бернської конвенції заснувати Міжнародну комісію для захисту Рейну від забруднення і провести в жовтні 1972 р. міністерську конференцію в Гаазі, яка прийняла низку рішень щодо боротьби із забрудненням Рейну сіллю і хімікатами, а також високотемпературним впливом на води річки. Для боротьби із сольовими забрудненнями передбачалося створити смітник іонів хлору в Ельзасі. Ділянка призначалася французьким урядом, витрати розподілялися між учасниками Міжнародної комісії і контроль за скиданнями був організований по всій течії Рейну. Комісії з Рейну наказувалося: скласти список матеріалів, скидання яких буде заборонено або обмежено; здійснити огляд для виявлення джерел забруднення; розробити програми водоохоронних дій. Для боротьби з тепловим забрудненням Рейну всі електростанції наказувалося обладнати замкнутою системою охолодження, аби не припускати підвищення природної температури води в річці більш ніж на два градуси.

З метою вдосконалення організації і робочих методів охорони річок наказувалося не рідше одного разу на рік проводити міністерські конференції. Комісії з Рейну належало підготувати довгострокову програму і досліджувати пропозиції Франції про заснування Федерації річкових агентцій рейнського басейну. Слід було враховувати і запропоновану Радою Європи Конвенцію про захист прісної води від забруднення, яка передбачала встановлення мінімальних стандартів для підтримання якості води і введення міжнародних комітетів із визначеними повноваженнями по захисту річок та їхніх гирл.

Ці завдання було закріплено як цілі Співтовариства по вдосконаленню умов життя і гармонійного розвитку економічної діяльності. Проте повноваження, необхідні для їхнього досягнення, в Установчому договорі визначено не було. Для реалізації цих положень на основі ст. 235 Договору про ЄЕС було прийняте Рішення Ради 77/795/ЄЕС про встановлення загальної процедури для обміну інформацією про якість поверхневої прісної води в Співтоваристві,¹ відповідно до якого обмін інформацією про рівні забруднення ставав одним із засобів визначення довгострокових тенденцій і вдосконалень у чинному національному праві і праві Співтовариства. Обмін інформацією припускав порівняння результатів, отриманих на станціях з визначення якості вод, і створення

¹ Див.: OJ L 334 24. 12. 1977. – P. 29; CONSLEG – 77D0795 – 01/01/1995; зміни: OJ L 319 07. 11. 1981. – P. 17; OJ L 237 05. 09. 1984. – P. 15; OJ L 335 28. 11. 1986. – P. 44; OJ L 001 04. 01. 1990. – P. 20; OJ L 327 22. 12. 2000. – P. 1.

в Співтоваристві системи контролю поверхневого прісноводного забруднення як компонента глобальної системи контролю довкілля, передбаченого в Екологічній програмі ООН (ЮНЕП).

Для досягнення цих цілей держави-члени повинні були подавати Комісії дані про низку параметрів поверхневої прісної води, які Комісія узагальнюватиме і за шляхом співробітництва в рамках Комітету по адаптації до технічного прогресу надаватиме рекомендації країнам — учасникам ЄС. Інформація за рік включала результати і методи вимірів та передавалася Комісії через центральну агенцію в кожній країні-учасниці для впорядкування щорічних повідомлень. Комісії належало оцінити ефективність процедури обміну інформацією й у межах трьох років надати Раді пропозиції щодо поліпшення процедури й узгодження методів виміру.

У Третій екологічній програмі (1982–1987)¹ відзначалося, що Комісія продовжить здійснення заходів для встановлення якісних стандартів специфічних видів водокористання і скорочення забруднення водного середовища скиданнями небезпечних речовин. Ці пріоритети залишалися в силі й у контексті Четвертої екологічної програми (1987–1992)². З установленням граничних рамок емісій небезпечних речовин³ було прискорене визначення показників для «чорного списку» із 129 речовин, закріпленого Комісією в 1982 р.⁴ Тривала також робота над «сірим списком» речовин, особливо свинцю, міді, нікелю і цинку на основі досвіду, придбаного на національному рівні.

Проте порівняно з темпами і масштабами економічного зростання ці зусилля по охороні водного довкілля Співтовариства явно були недостатніми. Для розширення діапазону водоохоронної діяльності Комісії доручалося розробити Директиви з контролю і скорочення водного забруднення відходами тваринництва і надмірного використання добрив та пестицидів, а також підвищувати розуміння фермерами пов'язаних із цим проблем. Сільське господарство, подібно іншим галузям, могло зробити свій внесок у зусилля Співтовариства щодо зменшення водного забруднення. Вводилися мінімальні стандарти для індустріального і сільськогосподарського використання води.

З огляду на європейську значущість такої водної артерії, як Ельба, на основі Угоди між ФРН, Чехословаччиною і ЄС 8 жовтня 1990 р. було

¹ Див.: ОJ C 46, 17. 2. 1983.

² Див.: ОJ C 328 07. 12. 1987. – Р. 1.

³ Див.: ОJ L 181, 04. 07. 1986.

⁴ Див.: ОJ C 176, 14. 07. 1982.

створено Міжнародну комісію з охорони цієї річки¹. Запобігання подальшому забрудненню Ельби було покликано разом поліпшити екологію Північного моря. З цією метою договірним сторонам у рамках особливої Комісії належало співпрацювати: у видачі дозволів на постачання питної води, в організації аграрного водокористання й у зберіганні природних екосистем із здоровою видовою розмаїтістю. Для цього наказувалося визначити завдання, встановити пріоритети, розробити програми робіт із графіками їх виконання. У цих програмах треба було передбачити, крім іншого, пропозиції щодо застосування сучасних методів скорочення емісій, заходи для зменшення забруднення рік із різноманітних джерел, а також питання захисту вод від витрат рибальського промислу.

Комісія з охорони Ельби була покликана: здійснювати огляди головних джерел виробничих відходів і оцінювати заподіяне ними водне забруднення; пропонувати припустимі межі скидань; вносити проекти якісних цілей, які враховують вимоги щодо використання вод, специфічні заходи захисту Північного моря і природних вод Співтовариства; розробляти програми досліджень якості вод і координувати їх виконання; формувати стандартні методи класифікації якості вод в Ельбі. Ця Комісія була уповноважена пропонувати заходи запобігання водному забрудненню внаслідок аварій; складати опис головних чинників впливу на екологію Ельби, включаючи причини серйозних міжнародних наслідків; сприяти науково-дослідницькій співпраці й обміну екологічною і технологічною інформацією. Міжнародна комісія повинна була також готувати питання захисту Ельби й області її дренажу для взаємного врегулювання між договірними сторонами, яким наказувалося повідомляти Комісії всю інформацію, необхідну для виконання покладених на неї завдань, включаючи розроблення пропозицій щодо удосконалення Угоди.

До складу Комісії з охорони Ельби входили делегації договірних сторін. Для виконання визначених завдань Комісія створювала робочі групи з делегатів або експертів, призначуваних кожною делегацією. При цьому визначалися завдання, кількість членів кожної робочої групи, обирався голова і встановлювалася процедура діяльності.

З метою виконання задач, поставлених Конвенцією 1990 р. про захист Ельби, в 1993 р. до неї було додано Протокол,² що наділяв Міжнародну комісію закріпленою законом юридичною правоздатністю для укладення

¹ Див.: OJ L 321 23. 11. 1991. – P. 24–25.

² Див.: OJ L 045 23. 02. 1993. – P. 26.

необхідних контрактів, правом одержувати і розпоряджатися нерухомою і рухомою власністю і в особі голови брати участь у прийнятті законів.

У 1999 р. подібна Угода була укладена між ФРН, Польщею, Чехією та ЄС про Міжнародну комісію з охорони Одеру¹. Договірні сторони зобов'язалися співпрацювати в рамках Комісії із захисту цієї річки від забруднення для запобігання і скорочення забруднення Одеру і Балтійського моря отруйними речовинами, а також із метою підтримання оптимальних водних і прибережних екосистем.

На додаток до завдань, аналогічних тим, що були поставлені перед Комісією з охорони Ельби, Комісія з захисту Одеру повинна була документувати екологічну важливість різноманітних елементів біотопів, включаючи екоморфологію; розробляти проекти пропозицій щодо обслуговування, відновлення і захисту водних і прибережних екосистем; обговорювати види користування водами, що можуть мати важливі трансмежні наслідки. До компетенції Міжнародної комісії входили й питання, що стосуються захисту вод від забруднення, викликаного рибною ловлею. Застерігалось також, що бюджет Комісії, крім обов'язкових внесків договірних сторін, формувався із добровільних внесків, пожертвувань та інших ресурсів.

П'ята екологічна програма 1993 р.² у спеціальному розділі «Організація управління водними ресурсами» зазначала, що вода — одне з елементарних джерел життя; якість води є індикатором загальної якості довкілля. Без води гармонійне і стійке підтримання або розвиток соціально-економічної діяльності неможливе. Вода гарної якості стала доступною тільки в обмежених кількостях. Відповідно до статистики Eurostat/OECD середнє щорічне вилучення води на душу населення (включаючи воду для іригаційних потреб) у ЄС — 12 підвищилося з 590 м³ у 1970 р. до 650 м³ у 1975 р., з 750 м³ у 1980 р. до 790 м³ у 1985 р. — загальне збільшення склало 35% протягом 15 років. У межах ЄС щорічна норма вилучення на душу населення коливалась до кінця 1980-х років від 200–300 м³ у Люксембурзі до 1000–1200 м³ в Італії, Португалії та Іспанії. З метою поліпшення якості життя і досягнення стійкого розвитку намічалось забезпечення достатньої кількості води адекватної якості у всьому Співтоваристві без порушення природної рівноваги довкілля.

Політика Співтовариства відповідно спрямовувалася на: запобігання забрудненню вод у джерелі; відновлення природних вод до екологіч-

¹ Див.: ОJ L 100 15.04.1999. – Р. 21–24. (Зміни ОJ L 100 15.04.1999. – Р. 20).

² Див.: ОJ C 138 17. 05. 1993. – Р. 1.

но нормального стану із забезпеченням належних джерел питної води; приведення в рівновагу попит на воду та її постачання на основі більш раціонального використання водних ресурсів і управління ними.

У Програмі відзначалося, що обробна промисловість, енергетика (охолодження), сільське господарство (іригація) і туризм (питна вода і купання) дуже залежать від гарної якості і достатньої кількості води, але в той же час є головними її забруднювачами. У зв'язку з цим установлювалися загальні довгострокові цілі забезпечення належної якості і кількості вод, цілі до 2000 р. і дії, необхідні в найближчій перспективі (відповідно до Рішення Ради від 12. 12. 1991 р. і програми дій, визначеної в Гаагській декларації про майбутню водну політику Співтовариства)¹. Стійке використання ресурсів прісних вод (грунтових і поверхневих) потребувало, аби попит на воду був приведений у відповідність із можливістю її постачання, для чого було необхідно: припинити постійний кредит на поточне використання; інтегрувати ресурси, що охороняються, і критерії стійкого використання в інші галузі, включаючи сільське господарство і промисловість (розвиток, місцерозташування і процедури виробництва); здійснити намічене скорочення забруднення ґрунтових і прісних поверхневих вод, збирання і відновлення даних про ґрунтові води, а також моніторинг і заходи контролю за ними; створити інтегровану організацію управління і правовий захист вод; вжити заходи захисту і реабілітації водоносних пластів; впровадити більш ефективне водокористування.

При розгляді аспектів якості ґрунтових вод було намічено: підтримувати чистоту незабруднених ґрунтових вод і попереджати подальше погіршення стану забруднених; відновлювати ґрунтову воду до якості, необхідної для виробництва питної води; перешкоджати загальному забрудненню із локальних джерел і зменшувати забруднення з розсіяних за допомогою кращих екологічних методів і технологій; забезпечувати суворе виконання чинних директив про міські стічні води і забруднення нітрами, аби скоротити їхнє скидання в довкілля.

Передбачалося також подальше розроблення особливих емісійних стандартів, які б заохочували попередження негативних впливів на воду. Ставилася мета підтримувати високий стандарт екологічної якості прісних вод із біологічною варіативністю, повною мірою притаманною недоторканному стану даної води. Державам-членам належало розробити програми для всіх видів вод, ураховуючи властиві їм ситуації і включаючи практичні заходи, які частково фінансуються національними фондами захисту довкілля.

¹ Див.: OJ No C 59, 06. 03. 1992.

Зазначені цілі і завдання були підтримані і розвиті в Шостій екологічній програмі ЄС 2002 р.¹

Підбиваючи підсумки і з'ясовуючи перспективи розвитку правової охорони річок у ЄС, слід зазначити, що у світі існує 261 річковий басейн, які перетинають хоча б один державний кордон. У цьому сенсі ЄС може стати своєрідним полігоном для подолання труднощів, що виникають в галузі водних ресурсів: відсутність політичних розбіжностей між його країнами-учасниками дозволить із найбільшою легкістю проводити експерименти у сфері трансмежного врегулювання.

Робота в цьому напрямку в ЄС уже ведеться. Після тривалого процесу консультацій 22 грудня 2000 р. було прийнято Рамкову директиву по водним ресурсам, що встановлює основи для захисту водойм, річок і прибережних вод «п'ятнадцятьох». Основні цілі документа такі: забезпечення необхідних обсягів чистої води для розумного використання, значне зниження забруднення, захист територіальних вод, а також виконання міжнародних угод про запобігання і ліквідацію наслідків забруднення морських вод. Величезне значення цієї директиви полягає в тому, що вона підходить до розв'язання цих проблем на рівні водних басейнів, а не держав².

Брюссель веде роботу з раціонального використання водних ресурсів не тільки в межах кордонів ЄС, а й з організаціями багатьох країн, де ця проблема постає найбільш гостро, сприяючи обміну технологіями, інституціональним реформам, удосконаленню засобів використання і методів заощадження вод. Щорічно європейське керівництво виділяє близько 1,4 млрд. євро на фінансування програм у галузі водопостачання.

Через програму Тасис ЄС підтримує програми поліпшення водопостачання й очищення води в Україні та інших країнах СНД. Проект ДАНУБС присвячено моніторингу стану вод Дунаю і західного узбережжя Чорного моря. На програму «Навколишнє середовище в чорноморському регіоні» Тасис виділила 10 млн. євро. У рамках цієї програми надається підтримання регіональним центрам моніторингу, скороченню забруднень довкілля і зберіганню природної розмаїтості в державах СНД.

Проте теперішні тенденції розвитку людства свідчать про те, що для розв'язання цієї найгострішої проблеми потребуються зусилля кожного мешканця Землі, оскільки кожний споживач води відповідає за її якість. Чистота досягається правильним використанням не тільки водних ре-

¹ Див.: ОJ L 242, 10. 09. 2002. – Р. 1.

² Див.: *Петров С.* Спаси и сохрани воду // Европа (електр. ж-л ЕС). – 2003. – № 30. – Июль-август.

сурсів, а й ґрунту. Крім того, вирішення цього питання в одній країні не завжди буде достатнім для досягнення означеної мети. Людство починає розуміти, що його життєдіяльність може завдавати такі збитки, що сама природа вже не спроможна їх відшкодувати. Вода — це тільки зрима ознака стану екологічної обстановки в тому чи іншому регіоні. Боротьба за її чистоту і раціональне використання почне вимагати величезних, а головне — узгоджених і всебічних зусиль протягом багатьох десятиліть, коли доведеться забути про міждержавні кордони і замінити їх межами водних басейнів. Залишається сподіватися, що усвідомлення необхідності зберігання цього життєво важливого ресурсу стане початком досягнення гармонійних взаємовідносин homo sapiens і природи.

Європейці раніш за інших зрозуміли, як небезпечно пиляти сук, на якому сидиш. Практично всі держави ЄС посилили свої природоохоронні законодавства, а за дотриманням загальних правил і норм захисту довкілля пильно стежить Європейська Комісія, експерти якої інспектують вже 25 країн ЄС. Після екологічної катастрофи 1998 р. в Іспанії було запропоновано створити в Європі цілу міжнародну мережу експертів з охорони довкілля на всіх рівнях. Ці фахівці могли б прогнозувати екологічні лиха і запобігати їм. В часи навальних техногенних революцій часом страждають усі три основні середовища мешкання — атмосфера, ґрунт і водні ресурси. ЄС по низці позицій є першопрохідником і визнаним лідером у справі охорони довкілля, тому дослідження історичних передумов успішної екологічної політики, актуальних проблем нормотворчості і перспективних програм у цій сфері розкриває перед українським дослідником невичерпні можливості для запозичення передового досвіду, врахування припущених помилок і творчого розвитку досягнутих результатів¹.

Надійшла до редколегії 18. 03. 06.

---

¹ Див.: Какую природу Европа оставит потомкам? // Европа. — 2001. — Февраль.